

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21042362>

Turizmning bevosita va bilvosita ish o‘rinlari yaratishdagi roli

Sh.Uralov – SamISI assistant-stajyori

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm sanoatining bevosita va bilvosita ish o‘rinlari yaratishdagi roli ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Turizm mehnat talab qiluvchi tarmoq sifatida to‘g‘ridan-to‘g‘ri mehmondo‘stlik, transport va xizmat ko‘rsatish sohalarida yangi ish o‘rinlari yaratish bilan birga, multiplikator effekti orqali boshqa iqtisodiy tarmoqlarda bilvosita bandlikni kengaytiradi.

Kalit so‘zlar: turizm, bevosita ish o‘rinlari, bilvosita ish o‘rinlari, multiplikator effekti, bandlik, iqtisodiy rivojlanish, mehmondo‘stlik, ta‘minot zanjirlari.

Turizm global iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan va mehnat talab qiluvchi tarmoqlaridan biri sifatida aholi bandligini ta‘minlashda muhim o‘rin tutadi. Jahon banki ma‘lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda sayohat va turizm sohasi jahon yalpi ichki mahsulotining 10 foizini (10.9 trillion AQSH dollari) tashkil qilgan va 357 million ish o‘rnini qo‘llab-quvvatlagan — bu dunyodagi har o‘nta ish o‘rnidan birini tashkil etadi. Turizm nafaqat mehmondo‘stlik va transport sohalarida to‘g‘ridan-to‘g‘ri ish o‘rinlari yaratadi, balki uzoq ta‘minot zanjirlari orqali qishloq xo‘jaligi, ishlab chiqarish, chakana savdo va madaniy xizmatlar kabi ko‘plab tarmoqlarda bilvosita bandlikni kengaytiradi.

Bevosita ish o‘rinlari deganda turizm sanoatining o‘zida — mehmonxonalar, restoranlar, sayyohlik agentliklari, transport kompaniyalari, muzeylar va ko‘ngilochar maskanlarda yaratilgan ish o‘rinlari tushuniladi. Bu ish o‘rinlari sayyohlarning to‘g‘ridan-to‘g‘ri xarajatlari hisobiga moliyalashtiriladi va turizmning eng aniq iqtisodiy samarasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Jahon miqyosida turizm sohasining bevosita bandlik salohiyati katta ko‘larga ega. 2024-yilda sayohat va turizm sohasi 357 million ish o‘rnini qo‘llab-quvvatlagan bo‘lsa, 2035-yilga borib bu ko‘rsatkich 91 million yangi ish o‘rniga ko‘payishi prognoz qilinmoqda — bu global miqyosdagi har uchta yangi ish o‘rnidan birini tashkil etadi. Turizm ayniqsa ayollar va yoshlar uchun muhim bandlik manbai hisoblanadi, chunki sohada ayollar ishchi kuchining katta qismini tashkil etadi.

Turizmning bevosita ish o‘rinlari yaratishdagi samaradorligini turli mamlakatlar misolida ko‘rish mumkin. Afg‘onistonning Bomiya viloyatida olib borilgan tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, turizm rivojlanishi va bandlik o‘rtasida statistik jihatdan yuqori darajadagi ijobiy korrelyatsiya ($r=0.85$) mavjud. Turizmning rivojlanishi mehmonxona, ekologik turizm maskanlari va sayyohlik agentliklarining ochilishiga olib kelgan, bu esa ko‘plab to‘g‘ridan-to‘g‘ri ish o‘rinlarini yaratgan.

Turizmning bilvosita ish o‘rinlari yaratishdagi roli uning multiplikator effekti orqali namoyon bo‘ladi. Sayyohlarning xarajatlari bevosita turizm korxonalariga tushadi, bu korxonalar esa o‘z navbatida mahalliy yetkazib beruvchilardan mahsulot va xizmatlar sotib oladi. Yetkazib beruvchilarning daromadlari ularning xodimlarini ish haqi va boshqa xarajatlarni orqali iqtisodiyotga qayta kirib boradi. Bu jarayon turizmning iqtisodiy ta‘sirini ko‘paytirib, bilvosita ish o‘rinlarini vujudga keltiradi.

Eron misolida olib borilgan tadqiqotlar bu effektning yaqqol ko‘rsatadi. 2015-yilda turistik kichik va o‘rta biznes sub‘yektlarining 30,724 ta bevosita ish o‘rni boshqa tarmoqlarda 64,520 ta qo‘shimcha bilvosita ish o‘rnini qo‘llab-quvvatlagan. 2005-yildan 2015-yilgacha bo‘lgan davrda Eron turizm sohasida jami 60,659 ta to‘g‘ridan-to‘g‘ri ish o‘rni yaratilib, qo‘shimcha 127,382 ta bilvosita ish o‘rni vujudga kelgan. Bu ko‘rsatkichlar turizmning har bir to‘g‘ridan-to‘g‘ri ish o‘rniga nisbatan taxminan 2–2.1 qo‘shimcha bilvosita ish o‘rni yaratish salohiyatini ko‘rsatadi.

Turizmning bilvosita bandlikka ta‘siri turli tarmoqlarda turlicha namoyon bo‘ladi. Xitoyda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ovqatlanish xizmatlari sohasi eng yuqori bilvosita ish o‘rinlari intensivligiga ega bo‘lib, u qishloq xo‘jaligi, o‘rmon xo‘jaligi, chorvachilik, baliqchilik hamda oziq-ovqat va tamaki ishlab chiqarish

tarmoqlarida ish o‘rinlarini rag‘batlantiradi. Bu holat turizmning iqtisodiyotning turli qatlamlariga chuqur kirib borishini va uning bilvosita ta‘sirining keng ko‘lamli ekanligini ko‘rsatadi.

Turizm orqali yaratilgan ish o‘rinlari nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatidan ham muhim ahamiyatga ega. Turizm mehnat bozoriga past malakali ishchilardan tortib yuqori malakali mutaxassislargacha bo‘lgan turli darajadagi ish o‘rinlarini taklif etadi. Bundan tashqari, turizm tadbirkorlik va o‘z-o‘zini band qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bomiyon viloyati misolida turizm rivojlanishi va tadbirkorlik o‘rtasida $r=0.78$ darajasida yuqori ijobiy korrelyatsiya qayd etilgan bo‘lib, bu turizmning kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantirishdagi rolini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, turizm ish o‘rinlarining barqarorligi masalasi muhokamali. Ispaniyada o‘tkazilgan tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, sayyohlar oqimining o‘sishi turizm sohasida va boshqa xizmatlarda bandlikni 1 foizga oshirgan bo‘lsa-da, umumiy bandlik, ishchi kuchi ishtiroki yoki ish haqiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmagan, chunki ijobiy ta‘sir ishlab chiqarish kabi boshqa tarmoqlardagi bandlikning pasayishi bilan qoplangan. Bu holat turizmga asoslangan bandlik siyosatini boshqa iqtisodiy tarmoqlar bilan muvofiqlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Turizmning bevosita va bilvosita ish o‘rinlari yaratishdagi salohiyati bir qator omillarga bog‘liq. Jahon banki tajribasiga ko‘ra, turizm orqali bandlikni oshirishning asosiy omillari quyidagilardan iborat:

Infratuzilma investitsiyalari. Yo‘llar, aeroportlar, kommunal xizmatlar, raqamli ulanish va xavfsizlik xizmatlari turizmni jalb qilish va mahalliy biznesni qo‘llab-quvvatlash uchun asosiy shartdir. Hindistonning Uttar-Pradesh shtatida amalga oshirilgan “Kambag‘allarga yo‘naltirilgan turizmni rivojlantirish loyihasi” 3,000 ga yaqin ish o‘rni yaratgan va mahalliy tadbirkorlar daromadini oshirgan.

Inson kapitali va malaka oshirish. Turizm sohasida, ayniqsa ayollar va yoshlar uchun malaka oshirish dasturlari ish o‘rinlari sifatini va daromadlarni yaxshilashning muhim vositasidir.

Davlat siyosati va boshqaruv. Kuchli turizm boshqaruvi, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik, shuningdek, turizmni rejalashtirish va boshqarishda davlat idoralarining muvofiqlashtirilgan faoliyati samarali natijalar beradi.

Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash. Kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish, soliq imtiyozlari va startap grantlari orqali qo'llab-quvvatlash turizm sohasidagi tadbirkorlik faolligini oshiradi.

Turizmning ish o'rinlari yaratishdagi salohiyati katta bo'lsa-da, bir qator muammo va cheklovlar uning to'liq ro'yobga chiqishiga to'sqinlik qiladi. Bomiya misolida aniqlangan asosiy to'siqlar quyidagilardan iborat: moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi, biznesni boshqarish va marketing bo'yicha malakaning yetishmasligi, transport va turar joy infratuzilmasining zaifligi, shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi muvofiqlashtirishning sustligi.

Jahon banki turizmning ijobiy ta'siri avtomatik tarzda yuzaga kelmasligini, balki yaxshi boshqarilgan strategiyalar, xavflarni boshqarish (masalan, haddan tashqari turizm, mavsumiylik, ekologik va madaniy merosga bosim) va mahalliy hamjamiyatlarning faol ishtirokini talab qilishini ta'kidlaydi.

Turizm sanoati bevosita va bilvosita ish o'rinlari yaratish orqali global bandlikka sezilarli hissa qo'shadi. Bevosita ish o'rinlari mehmondo'stlik, transport va xizmat ko'rsatish sohalarida to'g'ridan-to'g'ri sayyohlar xarajatlari hisobiga yaratilsa, bilvosita ish o'rinlari multiplikator effekti orqali ta'minot zanjirlari va qo'shimcha xizmatlarda vujudga keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, turizmning har bir to'g'ridan-to'g'ri ish o'ri ta'minot zanjirlarida qo'shimcha ish o'rinlarini yaratishga qodir va bu ko'rsatkich turli mamlakatlarda 1:2 gacha yetadi.

Turizm orqali bandlikni oshirishning samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq:

1. Infratuzilmaga investitsiyalar;
2. Inson kapitalini rivojlantirish va malaka oshirish;
3. Davlat siyosatini muvofiqlashtirish va xususiy sektor bilan hamkorlik;
4. Tadbirkorlikni moliyaviy va institutsional qo'llab-quvvatlash.

Shu bilan birga, turizmga asoslangan bandlik siyosatini ishlab chiqishda uning mavsumiylik, iqtisodiy zarbalarga zaiflik va boshqa tarmoqlardagi bandlikka salbiy ta'sir ko'rsatish kabi xatarlarini hisobga olish zarur. Turizmning bandlik salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun kompleks, barqaror va inklyuziv yondashuv talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolyorova B.I. Turizmدا innovatsion xizmatlar turlarini joriy etish va ularning aholi bandligiga ta'siri. – Ilmiy anjumanlar to'plami, 2025.
2. World Bank Group. Tourism Sector Overview. – 2026.
3. He L., Zha J., Tang J., Tan T., Yu Q. Drivers of employment effects in tourism-related sectors: the case of Mainland China. – Tourism Review, 2022, № 3, p. 849-873.
4. The Impact of Tourism Industry Development on Employment and Entrepreneurship in Bamyan, Afghanistan. – DOAJ, 2025.
5. Zainullina T., Kedrova I. Multiplicative impact of tourism on regional economy. – E3S Web of Conferences, 2023, p. 01085.
6. Cities that work: How urban tourism drives jobs. – World Bank Blogs, 2025.
7. González L., Surovtseva T. Do More Tourists Promote Local Employment? – IZA Discussion Paper, № 17518, 2024.
8. O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning iqtisodiyotga ta'siri. – Zenodo, 2024.